

המליץ עד הבוקר עובר בעשה, ובחג עובר גם בלאו ככתוב לא ילין חלב חגי. וכן בהמשך: 'ודלמא לעבור עליו בשני לאוין' – בחג בלבד, אבל בשאר ימות השנה עובר בלאו אחד (מהרש"א; שפת אמת).

'נזכר בעל הבית ולא נזכר שליח – שליח מעל'. שני טעמים נאמרו בדבר; רש"י בקדושין (ג.) פירש, לפי שהלימוד המחודש שלמדנו במעילה שהמשלח מתחייב על מעשה השליח, לימוד זה לא נאמר אלא אם מתקיים דין מעילה, היינו בשגגה, אבל כשנזכר בעל הבית הואיל ואין מעילה במזיד, חזר הדין להיות כבכל התורה שאין שליח לדבר עבירה, הלכך השליח מתחייב.

אמנם טעם זה אינו שייך אלא לפי הסברה שגם כשהשליח שוגג בעבירה אומרים 'אין שליח לדבר עבירה', אבל יש סוברים שבשוגג יש שליח לדבר עבירה, ואין המעשה מתייחס לשליח אלא למשלח, ולפי זה על כרחנו ליתן טעם אחר לכך שהשליח מעל.

ואכן רש"י כאן כתב טעם אחר; שכשנזכר המשלח אנן סהדי שאין נוח לו עוד בשליחות ומבטל השליחות, לכך השליח מעל (עפ"י רעק"א; קצות החשן שמח. וע"ע בית ישי צה, ב).

ע"ע בענין זה ובמסתעף, במובא במעילה כ-כא. ובדין שליחות לדבר עבירה כשהשליח שוגג – בקדושין מב וב"ק עט.

*

'... על מה חרד את כל החרדה הזאת אחר שיכול להתיר נדרו שהוא משובח יותר מהמקיים נדרו כבגמרא (נדרים כב.) וכתבוהו כל הפוסקים, והוא בשלחן ערוך (יו"ד רגג). וקבלתי שהנמנע מלהתיר נדריו של רשות הוי כמחוסר אמנה בקבלת רז"ל, מאחר שאין היתר נדרים מפורש בקרא כבגמרא דחגיגה דפורחין באויר...' (מתוך שו"ת חות יאיר טו).

דף יא

'אי מסתפקא לך מילתא בנגעים עיין בקראי'. ע' בחדושי הנצי"ב שהביא דוגמא להלכה בהלכות נגעים שלא נתבארה במשנתנו והיא מבוארת רק על פי הכתובים.

'טהרות. – מיכתב כתיבין?! לא נצרכה אלא לשיעור מקוה דלא כתיבא, דתניא ורחץ (את בשרו) במים – במי מקוה. את כל בשרו – מים שכל גופו עולה בהן, וכמה הן – אמה על אמה ברום שלש אמות ושיערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה'. מכאן יש להוכיח ששיעור מקוה ארבעים סאה לטבילת אדם – מדאורייתא, וכמו שכתב הריב"ש (בתשובה רצד) ועוד ראשונים. [ואפילו אדם קטן באבריו אין טבילתו טבילה בפחות מארבעים סאה, שכן קבלו חכמים מסיני שיעור ארבעים סאה (כמש"כ הרשב"א בתורת הבית שער המים א)] – שהרי פרשו כאן משנתנו על שיעור מקוה, ועל זה שנינו 'הן גופי תורה' (עפ"י דברי אמת דף פט: וחזון איש יו"ד קמא, ה). וכן דעת כל הפוסקים, ודלא כהב"ח (כיו"ד קכ) והלבוש (שם רא, א) שכתבו שארבעים סאה אינם אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וכתב בחזו"א שאין לעשות שום סניף מדעה זו).

– על מחלוקת הראשונים אם שיעור שלש אמות כולל את הראש אם לאו – ע' במובא בפסחים קט.

פרק שני

יכול שלא חס על כבוד קונו, רתוי לו שלא בא לעולם'. פירש הרמב"ם (בפירוש המשנה) 'רוצה בו: מי שלא יחוס ויחמול על שכלו, כי השכל הוא כבוד ה', ושאינו יודע שיעור זה הדבר שניתן לו – נשתלח עם תאוותו ונמשל כבהמות'.

עוד על ידיעת האדם גבול השגתו והימנעותו מלנסות לדעת את המופלא ממנו – ע' בספר מחשבות חרוץ עמ' 32.

זולא במעשה בראשית בשנים... מנא הני מילי דתנו רבנן כי שאל נא לימים ראשונים – יחיד שואל ואין שנים שואלין'. טעם הדבר שאין מלמדים דברים אלו לרבים אלא ליחיד, כי לא כל אדם יש לו דעת רחבה להשיג פירוש וביאור כל הדברים על בוריים (רמב"ם יסודי התורה ד, יא). ומעשה מרכבה עמוק עד למאד, יותר ממעשה בראשית, ואין כל דעת ודעת ראויה לסבלן ולכך אין דורשים אותו אלא לחכם ומבין מדעתו, ומוסרים לו ראשי פרקים ומודיעים אותו שמץ מן הדבר והוא מבין מדעתו וידע סוף הדבר ועומקו (שם ב, יב).

ובספר מכתב מאלהו (ח"ד עמ' 9) הסביר מהי הסכנה שבלימוד חכמת הקבלה, הנה קטעים מתוך דבריו: 'לא חסרון הבנה ולא טעויות שכליות, אלא בזה שהשגות נשגבות ומופשטות אינן נקלטות היטב בלב, כי הלב זקוק לציורים חיים המבוססים על המציאות החומרית. ולא עוד אלא שהרבה פעמים ההשגות הללו עומדות בסתירה עם שפת הלב ועלולות גם לפגום את הציורים ולהמעט את השפעתם על הלב... בהסתכל האדם יותר מדאי על דבר נעלה ונשגב – נעשה לו חולין, כי הראייה היתירה פוגמת את עירנות השגת הלב... המקורב למלך – ההרגל ודאי יקטין כבודו בעיניו...'

עייין בהקדמת ר' חיים ויטאל זצ"ל לספר 'עץ חיים' שמפרט שם (בסופה) את התנאים הנדרשים מהלומד בחכמת הנסתר, וכתב שם שעל כולן היא שיתבונן היטב ביראת העונש דוקא, ויזהר מכל נדנדוד חטא אפילו בשוגג [הבא מתת-הכרה כידוע] ויתנהג בפרישות ובקדושה יתירה, כי הוא בסכנה 'שיתעוררו הקליפות נגדו לפתותו ולהחטיאו'. והיינו כנ"ל, כי כל סוד יש בו מבחינת 'מקום השכינה' ואם לא יחזק את לבו בציורים גשמיים מוחשים ביראת העונש, יוזק ויחלש ויהיה חשוף לפיתויי היצר ח"ו. (נזכיר ברמז דבר אחד לדוגמא: אם יתבונן בדברי האריז"ל בתיקון הרע שיוצא מהם שכל העונש נשאר בנהמא דכיסופא, היינו שאין הוא המגלה אלא שמתגלה עליו – הלב החלש יוכל למצוא בזה סתירה לציור המורגש של אש אחד ממשים בגיהנום).

בספר יד אבי שלום (דף ד.) מובא בשם הרה"ק מקוצק שהקשה מה צריך התנא להזהיר שלא לעסוק במרכבה אלא עם חכם המבין מדעתו, והלא מי שאינו במדרגה זו גם אם ילמדו עמו הרבה לא ישיגו אם אינו מוכן לכך בהודככות החומר העכור. ותיירץ שעיקר האזהרה על ההקדמה, שאסור למסרה לו, כי יכול להתקלקל בכך ויגרע ויפול בעבודתו על ידי זה.

'יכול ישאל אדם מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור'. לפי הפירוש שהסכימו לו התוספות (שברש"י) 'מה לפנים' – מה שהיה קודם שנברא העולם, צריך לומר שנקט כאן 'מה לפנים' בכדי, אגב מה למעלה ומה למטה ומה לאחור, שהרי כבר ידענו מלמון היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ שאין לשאול במה שהיה מקודם לכן (מהרש"א).

'ככתבם וכלשוונם'

ובדורות האחרונים התיירו לעצמם לכתוב גם זה (- לגלות ולפרש ספרי הקבלה באופן המובן בשכל). ואף על פי שהכותב בספר כאילו דורש לאלפים מבני אדם, וכן היו דורשים ברבים גם כן מהסברת העניינים. ויראה שענין 'אין דורשין' וכו' שלמדוהו חכמים מלשון הכתוב **כי שאל וגו'** - יחיד שואל וכו', היינו רק על ענין השאלה והדרישה דרך משא ומתן כדרך דרושם אז, שהמשא ומתן אסור בזה לשנים, שלא יבואו לשאול מה למעלה וכו', אבל שלא על דרך משא ומתן, כמו אלו הכותבים בספרים או רב הדורש לפני המון תלמידיו וכולם שומעים ושותקים, אינו בכלל איסור זה, ומאחר שחכמים גדולים נהגו החר בזה, יש לנו ללמד זכות עליהם על הדרך שאמרנו'... (מתוך ספר הזכרונות לר"צ הכהן, נדפס בסוף ספר דברי סופרים - דף לו, ע"ש בכל הענין בבאור רחב).

וע' מהרש"א להלן יג. שכתב למחות ביד הדורשים בחכמה זו ברבים.

על דבר אגודת 'שער השמים' בעיר הקדש ירושלים ת"ו, הנה בעצם אין זה דבר חדש, כי זה יותר ממאה שנה קיימת חבורה כזאת מחכמי הספרדים, בשם 'בית א-ל', שנוהגין ללמוד חכמת הקבלה, ביחוד כתבי האריז"ל בכינופיא...

ועיקר הדבר נראה שסמכו על דברי בעל שערי-אורה שמבאר 'מעשה בראשית ומעשה מרכבה' דוקא על שימושי השמות למעשה שהיו נוהגים בימים הקדמונים לעסוק בהם העולים בעליית הכניסה לפרדס, והיו משתמשים בגילוי מלאכים ונשמות בדרך חזיון הקרוב לנבואה, ועל זה באו, לדעתם, כל האזהרות הנוראות, אבל עצם דברי החכמה הם כמו לימוד דברי האגדה ומוסר בבניה יותר עמוקה מהדרך הפשוט לכל, ואין זה בכלל מעשה בראשית ומעשה מרכבה כלל לענין האיסור. ודיוקו של בעל שערי אורה הוא נכון, מדנקיט תמיד בלשון מעשה, 'מעשה בראשית ומעשה מרכבה' שמע מינה דבדרך השימוש המעשי מיירי, וכהאי גוונא דעסקי בספר יצירה וברו גברא או עיגלא תילתא (סנהדרין סה:).

ומכל מקום גם מוסר-השכל ואורח-לימוד כזה, בפרט כונת התפלה על פיהם, צריך הוא גם כן הכנה ראויה עכ"פ במדות טובות ויראת שמים טהורה וקבועה, אבל לא נפלאות ולא רחוקה ללמוד ביחד על פי הכתוב בספרים הנאמנים, בצירוף הידיעות הקדומות שקלטו כבר המתעסקים בזה אינו שנים בחשק אהבת קדושה ויראת ד'.

ותמיהני מה שכתב כתר"ה שהבעש"ט לא גילה עניני הקבלה להמון העם - והדבר מפורסם שהוא ז"ל היה אומר שלימוד הקבלה על פי הספרים אין זה בכלל נסתר כלל, ואם אולי לא היה חפץ לדבר בזה בפני ההמון הפשוט אבל לפני קיבוץ של ת"ח הלא גילה הרבה מאד, ומפורסם הדבר שהיו לו עשיריות תלמידים שלמדו אצלו. ובודאי לא היה מעכב מללמדם דרכי הקבלה לפי שיטתו גם בהיותם מקובצים, ולא חש משום הא ד'אין דורשין' משום דגם הוא ז"ל כשיטת בעל שערי אורה הנ"ל סבירא ליה, דאין זה הלימוד שבדרך הבנה שכלית בכלל מעשה בראשית ומעשה מרכבה.

ותמיהני ביותר ממה שכתב כבוד תורתו שגם הגאון בעל ה'תניא' ז"ל לא פרסם את העניינים הנסתרים לפני המון עם אלא למי שנחשב בעיניו; וכי אלה יחידי הסגולה היושבים לפני ד' בהר הקודש בירושלים אינם אנשים נחשבים שראוי להוציאם מכלל המון העם? ואם התיירו בעלי

החסידות לעסוק בהסברים ברזי עולם הללו, מה שהסברא בהם באמת מסוכנת כדברי הרמב"ן ז"ל בהקדמת נמוקי-תורה שלו, קל וחומר שאין קפידא לאותם שרוח ד' שבקרבם תשאם לעסוק בלימודים הללו על פי ההקדמות המקובלות, עם ידיעתם שהכל הוא בדרך חדת-חכמים, והדברים רמוזים למפלאות תמים-דעים, שמסוגלים להוסיף קדושה ויראת רוממות כבוד א-ל ב"ה להוגים בהם בלב תמים וחשק פנימי.

ובדאי שאין זה יסוד ראוי להאמר שישתנה דין המשנה בשינוי הזמנים מצד עקבתא דמשיחא, אבל זה פשוט שערך המדרגות של הענינים הנקראים בשם 'נסתרות' הולך הוא ומשתנה על פי הפרסומים שהרעיונות הכמוסים הולכים ומתפשטים בין הלומדים הרגילים, וכשאנו רואים בדברי הגאונים, למשל בפירוש ר"ג גאון ז"ל על דברי חז"ל 'אמר לו הקב"ה למשה החייתני בדבריך', חשבו אז גם הסבר פשוט בעניני הגיון באלהות, לענין נסתר, ואחר כך נתפשטו כמה ידיעות גנוזות עד שחדלו דברים כאלה מלהיות כמוסים. והרמב"ם במורה הנבוכים לא השביע בהקדמתו כי אם למי שיפרש דבר שלא ביארו כבר חכמי ישראל, אבל מה שכבר כתוב בספר חדל להיות נסתר.

ונראה שזהו טעם ההיתר שנהגו לדרוש בעריות בלא שום הגבלה כלל – ואולי על זה באמת ראוי להתעורר ולגדור – וחוף מהרמב"ם (איסורי ביאה כ"ו) לא הביאו הפוסקים כלל דין סתם משנה זו לענין אין דורשים בסתרי עריות בשלשה... (עפ"י אגרות הראיה ח"א תד. ועע"ש באגרת עו).

'מה למעלה מה למטה...' ואין הדברים הללו באין משיקול הדעת, ואין צריך להסתכל בהן, שהמסתכל בהן בא בטירוף דעת, שאי אפשר לומר יש שם מקום חלל מופנה ואף לא מלא שהכל מתחתיו הן, שכשם שאין כח לומר כי קודם יצירת העולם היה חלל או מקום מלא או ריקם אלא אחר שנברא העולם נבראו שמים וארץ ואין ידוע מה למעלה ומה למטה, ולפיכך מנעו רבותינו להסתכל מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור' (לשון רבינו חננאל).

'שני מיני השגות אלקות יש; אחת מצד הבריאה, מכיר שיש בורא – וזה נקרא 'מעשה בראשית', השנית מצד ההנהגה – וזה נקרא 'מעשה מרכבה', איך הש"י רוכב על הברואים. והם שתי מדרגות דראיה וידיעה של אבות ומשה רבינו ע"ה הנזכר בזהר וארא כג. עיין שם שהאבות השיגו מצד הברואים כמו שאמרו ז"ל (ב"ר ר"פ לך) באברהם אבינו עליו השלום ראה בירה דולקת, והיא נקראת ראיה דאתגליא, ולכן נזכר אותו שם אצלם שם בכתוב, המורה שאמר לעולמו די כדרשת רז"ל (להלן). ופירש הרבי ר' בונם זצ"ל שיש די בבריאה זו להכיר אלהותו יתברך על ידו וואותו שם מועיל גם כן לבנים כנודע, כי זה מצד הבריאה כי לא תוהו בראה, וכן תואר אב הוא שם טפל לבן, וזו השגת אבות העולם, אבל תואר רב טפל לתלמיד וזהו השגת משה רבן של ישראל, וידיעה זו בהנהגה כמו שכתוב הודעני נא את דרכך ולא אתגליא, כמו שכתוב שם וחנתי את אשר אחז ולא הודיעו רק ידע דשמו הויה, הוה ומהוה הכל והיה הוה ויהיה, דהיינו כמו עד שלא נברא העולם כן עכשיו, דזה אי אפשר להיות מחשבה תפיסא, וזהו הדעת מדרגת משה רבינו עליו השלום שהוא כולל כל נפשות תלמידי חכמים מישראל ואי אפשר להשגה זו אלא מי שהוא תלמיד חכם, אבל השגת הראיה של האבות שהם כוללים כל הנפשות כולם מישראל, זה אפשר לכל אחד אף שאינו תלמיד חכם להשיג, שהשגה זו מוטבע בו מאבותיו מצד שהוא זרע אברהם יצחק ויעקב ודור המדבר שנקרא דור דעה ראתה שפחה על הים מה שלא ראה

יחזקאל דהיינו מעשה מרכבה שהיו כולם מוכנים לדעה ולמדרגת הדעת דמשה רבינו ע"ה הפרנס הכוללם. וגם לתלמידי חכמים בעתות ההעלם יוכל להתחזק על כל פנים בהשגה זו שמורשה לו מהאבות, וכדרך שכתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (ריש פ"ב) כיצד הדרך לאהבה ויראה כשישים האדם אל לבו וכו' עיין שם' (צדקת הצדיק קפט).
מש"כ בשם הרבי ר' בונם, 'שאמר לעולמו די' – שכבר די מזה להיוודע. כן כתב גם במי השלוח ח"א ס"פ מקץ. וע"ע פרי צדיק בראשית א; וארא ג; פסח ל.

'בעולם הזה יש סודות וסתרי תורה שאי אפשר לגלותם שלא יבואו לידי קלות ראש מפני היצר. עיין בספר ברית מנוחה, כתב כן על מאור אחד דאילו ידעו תקפו אפשר לבוא לידי קלות ראש. וזה טעם אין דורשין בעריות בשלושה וכו'... אבל כשיבוטל היצר הרע יתגלה הכל...'.
(צדקת הצדיק רלא. וע"ע בספר הזכרונות עמ' 46 ד"ה וכל זה; מכתב מאליהו ח"ד עמ' 101)

*

'בענין אשה שיש לה סכנה להתעבר... הנה אין דרכי לעיין בהירחונים, כי הלואי יספיק לי הזמן ללמד ולעיין בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים אשר מהם אנו חיים, ולכן לא היה ידוע לי שענין חמור כזה ובפרט במדינה הזאת אשר על הרבה אפשר לומר שנפשו מחמדתן ומתאוה להקל, שיש להיות לזה הדין כמו בעריות שאין דורשין בשלשה כדאיתא בחגיגה דף י"א, היה נידון בירחון שהוא כדורש לפני אלפים וגם לפני אנשים פשוטים ורחוקים מיראת השם ויראת החטא, ומחפשים רק ליצל היתר לרמות את עצמן.

ולא דמי למה שדנו בזה רבותינו האחרונים בספריהם, כי בספרי תשובות מעיינים רק ת"ח הרוצים לברר הלכה לאמיתתה וכל אחד כותב מה שנראה לו באמת לדעתו, שזה הוא החיוב ללמד ולהורות, וכשהוא לשם שמים אמרו על זה אלו ואלו דברי אלקים חיים, אבל לידון בירחונים הוא גם לפני אנשים פשוטים והוא רחוק מלשם שמים...'.
(מתוך אגרות משה אה"ע ח"א סד. ועע"ש יו"ד ח"ג צא)

דף יב

'אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה שנאמר למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים, כיון שסרה, הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו... אידי ואידי חד שיעורא הוא'. צריך באור מה ענין גדלו של אדם הראשון, ומהו 'אידי ואידי חד שיעורא'. וכן יש להבין מדוע משה רבינו בתוך דבריו לישראל אומר להם את גודל קומתו של אדם הראשון – מה שייכות לדבריו ומה צורך להזכיר זאת באותה שעה? (וביותר, שרש"י בפרוש החומש מביא דרש זה – הרי שזה נוגע לפשוטו של מקרא. וצ"ב).

והנה תכלית בריאת העולם היה כדי שיהא אדם בעל בחירה המקבל עליו עול מלכות שמים, וכל שאר הבריאה נועדה רק כדי לאפשר תכלית זו ('לצוות לזה' – ברכות ו:). אדם הראשון קודם החטא, יכול היה בעצמו להביא את העולם לתיקונו המלא ואז היה הוא בעצמו כביכול 'כל העולם כולו'. ובאשר הוא היה